

ACC. N:R M. 13946:1-10.

Landskap: Småland Upptecknare: Oscar Karlsson, Ålgård
Härad: Ålgård, Ålgård Berättare: "
Socken: Ålgård, Ålgård Berättarens yrke: fönsterglasblåsare
Uppteckningsår: 1956 Född år 1879 i Ålgård

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Väster i hushåll, läkekunst och magi. s. 1-10. LU F 72

Skriv endast på denna sida

Min fader: Karl Fredrik Jansson från Sigistaryd i Madesjö
s.m. hörde jag ofta tala om korn folket i den byn år 1868,
kallat i s.k. föllummen ^{det svära året} "än i dag. "Det svära året" använde s.k.
"hasselknapp" d.v. blomfröhängarna på hasseln, som blandning i
den somula säd man hade. En annan mycket använd växt
till utdrygning av mjölet från korn och råg, var d. s. k.
renlaven. Denna växt fanns allmänt och den ansågs t.o.m.
ha förmågan att "bota lungrot" om den tillreddes på rätt
sätt. Denna härnämnda växt plöckade ~~plöskade~~ under skuden.
Oscar Karlsson, år 1918 i stor utsträckning (Lungeräret framför
andra i denna byggd) och min hustru var mästare i att
med inblandning av lite mjöl av korn, baka ett gott bröd av
ovan nämnda laven. Tillredningen tillgås på samma sätt som
med s.k. luffark, d.v. l. lutning, vattendragning, torkning och mal-
ning. Sam kryddor användes allmänt mild kumming som
allmänt förekom på lämligen höglända blätterängar. Även
som medicin användes kumming blandad i brännvin.

Bark har jag aldrig sett eller hört att någon använt som

föda. Däremot har jag som barn ätit späda ärskost
av tall, s. k. "tallskum". Yttersta skalet, med ansatsen till
barn, anskalades, varefter allt samman äts. Som ersättning
för kaffe användes under krigsåren 1914-18, ekollan i stor
utsträckning. Eken är allmänt förekommande här.

Merfyller vet jag inget om som ersättning för sötsaker.
I min barn- och ungdom (1880-90 talen) användes icke någon
annan slags svamp till människoföda i de orter här skrives
om, än munskar och av någon enkla användes den svamp
som jag icke vet annat namn på än ("Härringöra") Allt ännu
svamp var mat för djur, och man var förgad över
att korna "flöjde efter svamp", ty mjölken ansågs giva
en dålig smak av svampen. Den röda, s. k. "flugsvampen"
fick tjänstgöra som flugdödare. Svampen ifråga knustades och
lades på en porcelinsfat och överströddes med socker. Svart
var saltsinken svart av döda flugor. Jag tror knappast att
svamp ännu användes som föda i de orter jag skriver om,
annat ^{än} av någon enkla familj.

Om björks tappning av björksaft har jag förr skrivit om till arkivet, såväl tappning från björken som saftens jämning och lagring. Beskrivningen ifråga var åtföljd av foto beträffande själva avtappningen från björken.

I Kryddgården förekom först och främst löwendel och i andra hand: isop, Salvia, samt en ört som jag ej vet annat namn på än "Krisimynda". Av vilda växter var framför andra Humming mycket använd, Denna ört användes såväl till beredande av S. R. Humming- Brännvin som att, tillsammans med salt, äta till potatis. Därovid tillgick på så sätt, att på en trä- eller porslinsbalrik blandades salt och Humming, var efter potatisen, vilken oftast ätts direkt i sanden, (alltså utan gaffel) doppades i Humming-saltblandningen och så stoppades in i munnen.

Malörts-brännvin fanns alltid till hands i de flästa hem. Min far, bl. a. hade alltid, såväl malörts- som Kamferbrännvin, stående inlöst i ett mindre träskäp som var upphängt på stugans vägg, straxt vid dörren.

Även ett slags pläster koktes eller smältes av produkter-
na bivar och djurfatj. Det sistnämnda från fäskreatur (ej
får-d.o.). Pors brukades vid ^{drick}-dricks byggd allmänt.
Porsen borde användas då den blannat och de små
"korrarna" = kornen på porsen varo fulla av frömjöl, detta
för att få en effektiv gäsming på drickat-ölet.

För skurning av golv användes allmänt gransir, sam-
manhundet med snöre s. d., till en s. k. "vrista". Detta före
skurborstens ankomst till byggderna. För lampglas rengöring
användes oftast en sliten handduk eller annan linnebrasa
vilken drags fram och åter genom glaset.

Bl. u. medel mot skyr användes olika slag: Var det
mot humudlus kom oftast den s. k. "luslummern" till an-
vändning. Denna ört skulle plöckas då den blannat och blom-
knopparna varo fulla av frömjöl. Det sistnämnda koktes
i vatten, silades och användes, då det kallat, att brätta det
lumm med som det fanns humudlöss uti. Mot mal använ-
des allmänt den villt växande s. k. "malörkens" frömjöl.

Malörten väste allmänt i slättergårdens höglända lövung.
och skördades, lades i knippen och torkades samt logrades
in till dess den kunde behövas.

Mot vägg lades ut jag ingen effektivare åtgärd än den
som allmänt var i bruk i min barn & ungdoms byar, nämligen:
En bräda c:a 80 å 90 cm lång och 10 cm bred borrades i ena
sidan så tätt med små hål, som möjligt. Denna bräda ställdes om
kvällen på kant mot sängens vägg på sådant sätt att alla de so-
vande små hålen var vända inåt sängen mot den sovande. I
människan hjälpläs somnat kilade djuren från alla håll i sängens
springor och skrymsten mot den sovande hjälpläsa människan,
och anstälde sina blodbad. Alla människans ryckningar, suckar
och annat som kunde förekomma manscholerades fullständigt
av de små knippen, så länge märket varade. Vid ljusningen i ma-
turen eller lampans tändande kilade de små bräden till männs-
ke gömtälle och komnade då i de små hålen i brädet.

När människan hunnit få eld i den öppna spisen var tiden
inne för väggens avräkning, vilken tillgick sålunda, att

brädan hämtades i sängen, människan höll fast i ena ändan av väggslusbrädan samt slog den motsatta änden av samma bräda hårt mot spis hällen. Därvid kändes brädan på sitt innerhåll som blev liggande på spis hällen, varifrån de av människan med tillhjälp av en björkenskrast, förpassades in i elden och därmed förintades. Men det blev ju alltid några kvar uti trägen, och då man av vetenskapsmänniskor fått veta, att en väggslus nog kan bli en mar-mar på en enda natt, var det knappast fara för total förintelse.

Om växter i hädelingen vet jag inget. För färgning av tyg användes ett flertal växter. För färgning av rött, grönt m. fl. färger minnes jag ej mors kombinationer och ej häller andra.

Blott en färg minnes jag och den färgen framställdes av s. k. "mjälmalärsris" en ört som liknar lingon och växer på mager mark med långa, hått efter marken bryggande s. k. "revan". Växten i fråga bär lingonliknande bär riktiga inuti har en onjöl-liknande kansirten. Färgen på det färgade tyget blev grå.

De blommor som vanligast odlades voro följande:
Tornros, enkla och dubbla, Lavendel och Salvia, kejsarkrona,
Pänk och Pingstljur ävensom Pärlhyacint av vilken särskän-
da stort man ännu kan se avsevärda arealer kring gam-
la gårdar. Här i samhället. Brändebol gamla gård.
Ljurenen såväl blå som vita äro ännu allmänna; mindre
allmän är d. s. k. "falkarhalten". Hugsbligan. Myrk. Har jag knap-
past sett i denna ort. Den fanns däremot i närheten av min
marinors hem i avsevärd mängd. Här i vår hembyggs gårds
lund har vi sett den s. k. "vållörros" *Faleria Feharia* växa vild.
Vid hyllningar med blommor såsom bröllop, begravningar
s. d. anstås de odlade blommorna förnämligare än de milda.
Före sekelskiftet 1900-1901 var det icke så vanligt med
köpta blommor, vid uppvaktningar. Hur seden uppkom är
jag ovillande om. Vilka växter som användes för olika sjukdom-
mars botande vet jag icke så mycket om. Hörde i min ungdom
att en kvinna blivit ordinerad, att som medel att bota fallan-
desot, blivt rädd av en person att dricka sin egen urin.

ACC. N:R M. 13946-8.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Om man vid häftig sprängmanch fick s. s. "mjälthugg"
skulle man stoppa in ett knippe smulor (den art som växer i
stora lassar med spetsiga blad) och ej låtmåka mannel. Mot fallande-
not har jag i min äga en läkarmata, skriven av en läkare i Sveriges
flottan för c. 75 år sedan, den lyder sålunda:

	är		är
Erer- Horns - Pulver	12	Jintiana	12
Sort Borkaps - pulver	12	Trä & manij	6
Gratt Borkaps - pulver	12	lång pej sir	6
Windens pulver	12	mi ölk humning	6
äkt holans Borkaps - pulver	12	Berg olia	12
asa fatida	6	Sort horns olia	6
Wäl spitt	6	and m o leans Hudens	6
draka - blv	6	gratt Hag ell	6
lid last	6		156
johanes brö	6	QPO, Ham.	
Wendelroth	6		
Valerianroth	6	Notan tillbaka	

Är i Sver. häller använda vilda växter var de på vären
uppkomma nässlorna flitigt använda. Min hustru tillagar all-
jämt på våren av de späda nässlorna smakfulla och må-
rande rätter. "Gamla Fru" på Hofgård "herregård", säges
hava uppmanat sina underlydande torparhustrur, det
i denna art s. k. "svåra året", att använda nässlor till föda
sedan nässlorna förvällt i kokhett rätten, och därvid använt
följande ord: "Vi gnäller för att vi icke har mat, men
nässlorna låter vi växa erövrer husvudet." Även det s. k.
"syret" är mycket använt då bladen tidigt på våren är spä-
da.

Om läkekonst har jag förut skrivit s. k. Läkarnata. Har hört om-
talas att det fanns de persanen som bar kastanjemötter i fickorna
som medel mot reumatiska & jukdsammar. En s. k. "Klek gumma"
var i min barndom basalt i dörrarande tätorten, nu staden
Nybo. Hon benämndes i folkmun "Ägerkvisten" och på Ljöfjärns
Bruk, Lenhofde socken, var den s. k. "Läkar-Lomma" basalt under en
lång följd av år från 1900 fram till senare tid. Båda berättelser

ACC. N:R M. 13946:10.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

mycket av folk, och för bolande av alla handla i kammar.
En "djurläkare" som hette Blad, och bodde i "gamla
Åghult", var mycket anlitad i detta skeds början. Jag har inne-
skaffat en av hans notor för djur medicin, men kan ej återfinna
denamma. På vår lades ofta s.k. "läkellä" från en ört, som jag
ej vet latinska namnet på, men som av folket benämndes "salvia-
blå". Om djurmedeciner i öfrigt vet jag ej mycket. Att röka
med enris eld ~~och~~ i rummen efter sjukdom, var allmänt ve-
dertaget bruk i den ort jag skriver om, men förekommer ej nu-
mera.